

Осовська І. М.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

МАРКЕРИ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ СІМЕЙНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена фіксації та аналізу функціонування маркерів модальності в сучасному німецькомовному сімейному дискурсі.

Ключові слова: сімейний дискурс, дискурсний маркер.

В статье рассмотрено функционирование маркеров модальности в современном немецкоязычном семейном дискурсе.

Ключевые слова: семейный дискурс, дискурсный маркер.

The modality discourse markers of the German family discourse and their differential features are viewed in the article.

Key words: family discourse, discourse markers.

Сучасні дослідження дискурсів різних типів довели, що регулювання комунікативного процесу в мовленнєвій взаємодії адресанта та адресата відбувається за рахунок дискурсних маркерів – мовних одиниць нечітко визначеного широкого класу мовних засобів організації дискурсу, які вказують на відношення між його частинами та маркують їх сполучення, межі або взаємозв'язки, зв'язуючи ходи, тематичні блоки або фази діалогу, встановлюючи асоціації з імпліцитними контекстами [3, с. 5-8]. Реалізація міжособистісних стосунків відбувається через маркери епістемічної модальності – семантичної категорії, пов'язаної з відображенням загальних знань, уявлень про повідомлюване через призму особистого. Отже, засобами епістемічної модальності виступає один із типів дискурсних маркерів (поряд із маркерам структурування та емоційності), які покликані уточнювати та модифікувати інтенції мовців.

Сімейний дискурс як невід'ємний елемент соціального життя визначається комунікацією споріднених сімейними зв'язками осіб, якій притаманні: іррелевантність офіційної регламентації комунікативної поведінки, відсутність жорсткого сценарію, часової і протокольної регламентованості, порядку передачі комунікативних ходів, залежна від статі, віку та різновиду сімейної одиниці статусно-рольова конфігурація, ускладненість конфліктними комунікативними ситуаціями, широкий вибір комунікативних тактик для втілення конкретних стратегій спілкування [2]. Основною формою реалізації міжособистісних сімейних стосунків є розмовне мовлення – безпосереднє персональне спілкування, що передбачає ситуаційну зумовленість та спільність апперцепційної бази мовців [4].

- Проведений структурно-семантичний аналіз корпусу із діалогів су-

часного німецькомовного сімейного спілкування (відібраних з художніх фільмів та їх сценаріїв) дозволив виявити як маркери ввічливих стосунків (пом'ягшення висловлення, підтримання іміжду співрозмовника), так і маркери категоричності тверджень, посилення ілюкцій висловлень, фіксація та опис яких і стали метою пропонованої статті. З одного боку, погоджуючись із твердженням, що “проблему модифікації прагматичного значення висловлювань, що функціонують в контексті певних мовленнєвих актів, справедливо розглядати з врахуванням специфіки кожного з базисних класів мовленнєвих актів” [конструкцій типу *ich denke/glaube/meine/hoffe*:

Sohn: *Entschuldige, Mami, das kommt nie wieder vor.*

Mutter: **Ich hoffe**, so was passiert nie mehr.

– часток (*etwa, doch, nur, ja*):

Frau: *Hör mal, du siehst doch, dass ich den ganzen Tag geschuftet habe.*

Mann: *Gut, ich mache es selber.*

Frau: *Du weißt **doch**, dass es eine Menge Arbeit im Haus gibt...*

– умовного способу:

Frau: *Wenn du mir vielleicht mal **schreiben würdest**, wäre ich dir dankbar.*

– безособових конструкцій.

Mann: *Wie wäre es, wenn ich 'ne rauche?*

Frau: *Die Gäste **werden gebeten**, im Bett nicht zu rauchen.*

– додаткових коментарів типу *sozusagen, wie gesagt, ich würde sagen, sag ich mal, wie sagt man da, wie man so sagen kann, können wir sagen, kann man sagen, sagen wir mal, im Prinzip, weißt du, denk doch, verstehen Sie, guk mal, schau mal.*

Mann: *Dazu gibt's viel im Internet.*

Frau: *Haste schon mal g'sagt, ja gut.*

Mann: *Nicht dass ich dich d'rauf verpflichten möchte, aber **wie gesagt**, kannst du dort Information finden.*

– оформлення директивів формою питального речення:

Mutter: **Bringst du mir bitte meine Brille?**

– інтеррогативних дієслівних конструкцій *Hör mal... ? Sag mal... ?*:

Frau: **Sag mal**, bist du sicher, dass sie kommt?

Mann: *Hat sie versprochen.*

Висловлення додаткових або прихованих смислів, вираження психологічних станів та пресупозицій мовця в сімейному дискурсі маркуються: протиставлення – частками *aber, doch*, оцінка – частками *wohl, schon*, іменними фразами-комунікативами *Ach Quatsch! Ach Unsinn! Gottverdammich, Teufel noch mal*, прислівниками с позитивною/негативною семою; несподіваність – частками *denn*, сполучником *aber*, іменними фразами-комунікативами *Göttchen! Ach du lieber Gott! O mein Gott, Mensch, Mann, Mannomann, Menschenskind, Hols der Teufel!*, очевидність

– частками *auch eben halt*, прислівниками *offensichtlich, klar*; невизначеність, невпевненість – частками *eigentlich, mal, vielleicht, wohl, ungefähr*, модальними прислівниками *anscheinend, wahrscheinlich, eventuell, kaum*, іменними фразами *Ach du lieber Gott! Großer Gott! ich weiß nicht, aber ich weiß es nur, was weiß ich, wissen Sie, man weiß*, умовним способом, безособовими та неозначено-особовими конструкціями); припущення – часткою *etwa*, сполучником *oder*, комунікативами *sagen wir mal, und hier meinen wir, wir können sagen*. Вказані ознаки можуть бути зрозумілими лише при врахуванні пресупозицій та оцінок, з якими пов’язані дані маркери, та потребують ширшого дослідження.

Підтримка іміджу партнера по комунікації адресантом на прагматичному рівні маркується стратегією включення його до категорії “свої” – тих, дії яких відповідають його уявленням про конвенції поведінки. Така категоризація відбувається за рахунок вживання наступних модальних модифікаторів:

– узагальнюючих артиклів:

Vater: *Komm schon, so **eine schöne junge Dame** weint nicht! Beruhig dich!*

– часток (*auch, wohl, ebenfalls, ebenso*):

Frau: *Wirfst du mir Zeitverschwendung vor?*

Mann: *Entschuldige, du hast mich **wohl** missverstanden. Ich versuche das noch mal zu erklären, wenn du nichts dagegen hast.*

– умовних підрядних речень:

Frau: *Und **wenn** wir jetzt die Situation allgemein diskutieren könnten, **würdest** du daran teilnehmen? das Ganze ja in einem etwas allgemeineren Zusammenhang zumindest in der Einleitung diskutieren.*

Mann: *Hm, kann man ja versuchen.*

– звертань:

Mann: *Die Sache ist recht unangenehm. Aber schlecht kommen wir beide dabei nicht weg! Lassen wir die Geschichte! /... /*

Frau: *Ich kann nicht, **Liebster**.*

Категоризація висловлення є іншим полюсом шкали його модифікації, вона певним чином викликає у слухача відчуття того, що мовець робить замах на його позитивний імідж, та може маркуватися:

– модальними дієсловами *dürfen, wollen*:

Mutter: *Du **darfst** deine Musik nur bis 22 hören.*

Sohn: *Danke, liebe Mama, aber ich entscheide selbst, was ich **darf** und was ich nicht darf.*

Mann: *Ach, was willst du von mir. Du weißt doch, daß ich dich liebe.*

Frau: *Ich **will** blos, daß du mich respektierst!*

– частками (*absolut, doch, lediglich, gar, überhaupt, ja*):

Frau: *Du selbst hast noch keine Ambitionen?*

Mann: ***Absolut** nich, nee.*

– концентрацією “категоричності” та збільшенням густоти слів за рахунок накопичення негативно-оцінних лексичних засобів в межах висловлення, відомим під назвою “лексичної атракції”:

Großmutter: *Was willst du?*

Enkelin: *Etwas zu essen...*

Großmutter: “**Unmöglich**, es ist alles genau abgemessen, **unmöglich...**”

Негативний вплив на слухача (а відповідно й на імідж мовця) має позионування себе як розумнішого, компетентнішого, обізнанішого, що нашофхує слухача на сприйняття такого висловлення як спроби негативного впливу на власний імідж. Маркерами таких інтервенцій виступають:

– модальні прислівники (*natürlich, bestimmt*):

Mutter: *Andreas, du hast **faktisch** mir gelogen. Das ist ja unverschämt.*

– модальні дієслова *müssen, sollen, dürfen* в директивних актах:

Mutter: *Meine Lieben, jetzt **sollt** ihr sofort nach Hause! Ihr habt nicht so lange spazieren dürfen!*

– частки (*ausgerechnet, gerade, insbesondere, nicht einmal*):

Bruder: *Warum **ausgerechnet** heute, wenn ich Geburtstag habe, musst du in meinem Haus erscheinen und mir das Fest verderben?*

Schwester: *Ich möchte dir **bloß** gratulieren.*

Категоризація висловлення може відбуватися за рахунок стратегії віднесення співрозмовника до “чужих”, мовець прямо чи опосередковано вказує на невідповідність дій контрагента власним уявленням про конвенції з допомогою:

– артиклів в узагальнюючому значенні:

Mutter: ***Solch ein** Lügner hat kein Recht auf Mittagessen. Du kriegst nichts.*

– часток (*bloß, lediglich, genau, ausgerechnet*):

Schwester 1: *Von mir aus, du kannst machen, was du willst.*

Schwester 2: *Aber **ausgerechnet** du warst noch gestern gegen mich beim Gespräch mit Eltern.*

– умовних підрядних речень:

Tochter: *Ich muss es tun, verstehst du!*

Mutter: ***Wenn** du die Eltern verlieren willst, **dann** kannst du ruhig diese Entscheidung treffen.*

Аналіз модальних маркерів свідчить про їхню здатність модифікувати висловлення: виражати точку зору мовця, його інтенції, його ставлення до змісту повідомлення та співвідношення повідомлюваного з дійсністю, інтенсифікувати або мітугувати іллокуцію самостійно або у комплексі з іншими засобами, чим підтримується або порушується імідж адресата. Безсумнівно, характер їхнього впливу на слухача визначається тим, на яку пропозицію вони вказують. Акцентуація мовцем позитивних рис та якостей слухача, порівняння його дій з такими, що позитивно оцінюються в суспільстві, презентують глобальну стратегію підтримки іміджу. Верба-

лізація невідповідності вчинків мовця конвенційним нормам, суб'єктивна оцінка цих вчинків демонтують позитивний імідж співрозмовника. Перспективним в дослідження структури сімейного дискурсу вважаємо аналіз інших типів маркерів (насамперед структурних та емотивних).

Література:

• 1. Белодед О. Р. Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности высказываний благодарности: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10. 02. 04. -графічна форма;

- усна форма;
- ім'я (позначення);
- предмет.

Таким чином, фонографічний принцип письма не завжди є ефективним і потребує доповнень та впорядкування.

Слід зазначити, що для найефективнішої та чіткої передачі своїх писемних повідомлень різні системи мов, як правило, комбінують всі вищезгадані принципи письма. Отже, пропонуємо розглянути існуючі відношення між системами письма та мови.

Всі зазначені у статті зв'язки властиві системі письма французької мови: від сенемічних зв'язків між графемою та фонемою, зв'язків, що існують між графемою та складом або між складовою частиною графеми та фонологічною ознакою (наприклад, *n*, графема, що відображає носовий звук, перетворюється у складову частину графеми, що передає відношення між фонологічною ознакою носового у поєднанні з голосною фонемою), до плеремічних відносин між лексемами (наприклад, *thym*) або синтаксисом (знак питання), переходячи у морфемні зв'язки (наприклад, *s* як маркер множини та словотворче *d* у слові *marchand*).

У той же час система письма французької мови має алфавітну основу. Цей факт, у свою чергу, передбачає, що письмо, насамперед, повинно погоджуватися з фонографічним принципом, відповідністю між графемою та фонемою. У своєму дослідженні французька вчена Н. Каташ [3] довела, що 80-85% французьких графем будь-якого писемного тексту були фонограмами. Отже, панування фонографічного принципу французької системи письма є очевидним. У сучасній французькій мові 36 фонем усного мовлення передає 130 графем, з них 70 є найуживанішими. Дві третини консонантних фонем (12 з 18) знаходяться у взаємо-однозначному зв'язку з графемою (наприклад, графема *b* відображає тотожну фонему [b]), єдина розбіжність полягає у випадку подвоєння графем. На відміну від приголосних, майже всі голосні звуки французької мови мають декілька відповідників (наприклад, звук [o] може виражатися такими графічними варіантами *o, au, eau, ô...*). Таким чином, значна кількість фонограм, що передають голосні наділені додатковою інформацією, крім відповідності усному мовленню.

Зв'язок між морфологічною та фонографічною структурами у французькій мові є безперечним, оскільки чергування голосних представляє собою один з найпоширеніших способів словотвору. Цей факт засвідчує значна кількість морфограм, або маркованих графем, функція яких полягає у розрізненні на письмі графічних омонімів (омографи), існування яких є, в певній мірі, специфікою французької мови. Отже, фонограми французької мови підлягають семіографічному розрізненню, що неможливо в усному мовленні. Цей феномен відображається у випадку графічного розпізнання омофонів, які широко представлені у частковій омофонії (*chanter, é, ez, ai, ait, ais, aient*).

Деякі графеми не завжди мають однакові функції у конкретній системі письма. З цього випливає, що для визначення функціонального навантаження графеми необхідно брати до уваги її графічне оточення, тобто розташування у слові, її дистрибуцію, або "графічний синтаксис". Отже, графічний синтаксис слова є детермінантом для інтерпретування функції графеми, і навіть, організаційну структуру літер. Таким чином, *t* наприкінці слів або *t*, що супроводжується *s* не представляють собою фонограми у цих позиціях, до таких видів також належать і графеми, що мають морфологічні функції (морфограми). Для того, щоб визначити значущість відповідності фонограми слід брати до уваги дистрибутивний критерій. Наприклад, графема *s* не відповідає у французькій мові одній й тій самій фонемі у таких словах як *carré* та *ciré*. Варіації у використанні принципів письма можуть мати і інші наслідки у значенні графем. У той час як принципи письма мають ієрархічну побудову та графеми відповідно упорядковуються позиційним і дистрибутивним критеріям, у французькій мові трапляються випадки переважання морфологічного принципу над фонографічним. Так, наприклад, графема *ch* передає фонему [ʃ] у таких написаннях: *psyché, psychique*, одночасно *ch* у словах *psychédélique psychiatre* відповідає вже фонемі [k], як у слові *psychologie*. У даному випадку зберігається морфологічний корінь, тоді як фонографічна відповідність модифікується. Схожий феномен спостерігається у фонографії, що має відношення до законів графічної дистрибуції. Наприклад, у словах *asocial, asymétrique* морфологічний принцип словотвору, у нашому випадку префіксації, призводить до порушення фонографічного принципу, згідно з яким у зазначеній графічній дистрибуції, між двома голосними, *s* повинна читатися як [z], а не як [s].

Французькі логограми (наприклад, слово *teint*) базуються одночасно на фонографічному (оскільки відповідність між усним мовленням та письмом завжди присутня) та на семіографічному принципах (графічне розрізнення омофонів здійснюється завдяки існуванню графем, що знаходяться у зв'язку з його похідними), але й також на візуо-семіографічному принципі писемних повідомлень паралінвального функціонування

(наприклад, написання *thym*, графічна форма якого у цілому найчастіше асоціюється з конотацією запаху, пікантності тощо).

Згідно із зазначеними принципами письма на орфографічному рівні розрізняють принципи правопису. Виходячи із теоретичних розробок у галузі орфографії В. В. Гака, у французькій мові, яка використовує алфавітне письмо, слід розрізняти прямі та непрямі принципи орфографії [2, с. 51-65]. Прямі принципи відбивають вимову. До них належать фонетичний та фонетико-графічний принципи. Непрямі принципи визначають написання, які безпосередньо не відображають вимову. До них відносять морфологічний, традиційно-історичний та диференціувальний. Вибір принципу при написанні слів залежить не тільки від звукового складу слова, але й від його значення, походження, морфологічного складу, синтаксичних зв'язків з іншими словами. Саме ці аспекти слова виступають основою для непрямих принципів орфографії. Пропонуємо розглянути більш детально зазначені принципи правопису.

Фонетичний принцип полягає у тому, що слово пишеться так, як вимовляється, отже, єдиною основою для написання слугує вимова. Цей принцип може знайти своє застосування тільки в тих мовах, де звук має єдиний спосіб позначення. У французькій мові використання фонетичного принципу є обмеженим, через існування літер, що не вимовляються, діакритичних знаків та інших явищ.

Фонетико-графічний (або фонематичний) принцип також ґрунтується на вимові, але враховує одночасно як вимову, так і загальні графічні закономірності певної мови. Між фонетичним та фонетико-графічним принципами існує суттєва різниця, яка полягає у тому, що останній принцип допускає асиметрію знаку та звука, за умови, що вона є регулярною та пояснюється позиційним принципом. Наприклад, у французькій мові звук [k] може відобразитися по-різному, в залежності від позиції у слові, а саме від наступної літери: *qi* перед *i*, *e*, у та *c* у інших позиціях.

Морфологічний принцип базується на незмінній графічній формі однієї й той самої морфемі (кореню, суфіксу, префіксу, граматичній флексії) незалежної від звукових чергувань у мовленні. Саме цей принцип правопису займає важливе місце у французькій мові. Значної більшості французький морфем притаманне зберігання свого написання, незалежно від їх вимови. Наприклад, незмінним залишається написання числівника *dix*, попри його різну вимову: *dix francs* [di], *dix ans*, *dixième* [diz], *j'en ai dix* [dis]. У зазначеному прикладі відбувається позиційні чергування, які не враховуються на письмі. Завдяки застосуванню морфологічного принципу графічний образ багатьох французьких слів залишається незмінним. Також зазначений принцип дозволяє розрізняти на письмі чисельні омоніми французької мови.

Етимологічний принцип відтворює запозичені написання. Наприклад,

французьке слово *homme* зберігає німу літеру *h*, підкреслюючи походження слова, а саме латинське *homo*, де зазначена літера мала чітку вимову. До таких написань у французькій мові також належать: подвійні приголосні; чисельні форми коренів, афіксів, закінчень (*-ment, -tion, -ence, -ent*), зображення певної кількості звуків та звукосполучень (*sc* у слові *science, ut* у *album*); етимологічні німі приголосні (*x* у *voix, paix, poix, six*); грецизми (написання з *ph, th, rh, ch, y, k*); запозичення з сучасних мов, зокрема з англійської, німецької, італійської, іспанської та інших.

Традиційно-історичний принцип полягає у збереженні давніх написань, які можливо пояснити лише спираючись на історію мови. Зазначений принцип пояснюється відставанням графіки від вимови, збереженням графічних засобів, які мали своє значення у минулому. Отже, такі написання віддзеркалюють норми вимови, які зникли з ужитку, але закріпилися у орфографії у силу традиції. Наприклад, французький дифтонг *oi* вимовлявся як [oi], пізніше [wa], але написання залишилося незмінним.

Диференціовальний принцип дозволяє на письмі розрізняти омонімічні форми слів. Проте, на нашу думку, зазначений принцип правопису у французькій мові має умовний характер, оскільки диференціація омонімів може здійснюватися із застосуванням зазначених вище принципів, зокрема, морфологічного, традиційного або етимологічного. Наприклад, такі омоніми як *sang, sans, cent* отримали кінцеву приголосну завдяки застосуванню морфологічного принципу (*sans-abri, sanglant, centième*). Голосні у словах *sang* і *cent* пишуться згідно з етимологічним принципом.

Зазначене вище припускає, що функціонування системи французького письма тримається не тільки на застосуванні різних принципів письма та відповідно до них і принципів правопису, але й у поєднанні їх. Таким чином, графічна система французької мови представляє собою надзвичайну варіативність використання принципів та критеріїв функціонування графічних одиниць з метою максимально чіткої та точної передачі інформації, усуваючи, тим самим, можливу двозначність.

Література:

1. Вахек Й. К. К проблеме письменного языка / Й. К. Вахек // Пражский лингвистический кружок. – М., 1967. – С. 524-534.
2. Гак В. Г. Французская орфография / Владимир Григорьевич Гак. – М. : КомКнига, 2006. – 240 с.
3. Catach N. L'orthographe française / Nina Catach. –P. : NATHAN Université. 1996. – 328 p.
4. Jaffrй J. -P. Compйtence orthographique et systimes d'йcritures / J. -P. Jaffrй // Pratiques. – № 46. – 1985. – С. 77-96.